

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश डा. श्री मनोजकुमार शर्मा
आदेश

०६९-WO-१२६३

मुद्दा : उत्प्रेषण।

बुद्धिनारायण श्रेष्ठको नाती मंगलदास श्रेष्ठको छोरा का.जि.चण्डेश्वरी गा.वि.स.वडा
नं. १ बस्ने रामशरण श्रेष्ठ..... १
ऐ.को छोरा ऐ. वडा २ बस्ने माईला श्रेष्ठ..... १
ऐ.को छोरा ऐ. वडा १ बस्ने न्हुछेलाल श्रेष्ठ १
ऐ.को छोरा ऐ. वडा १ बस्ने दिनेश श्रेष्ठ..... १
ऐ.को छोरा ऐ.वडा १ बस्ने देशराज श्रेष्ठ..... १

निवेदक

विरुद्ध

मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार काठमाडौं १
नापि कार्यालय डिल्लीबजार काठमाडौं १

प्रत्यर्थी

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दायर हुन
आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ :-

तथ्यगत व्यहोरा:

१. हाम्रो पिता मंगलदासले मिति २०२२/०९/१५ मा का.जि.चण्डेश्वरी टुठीलाग बस्ने अर्जुनको
नाती अर्जुनको छोरा तुर्दिसिं श्रेष्ठको हकभोग रहेको चण्डेश्वरी गा.वि.स. वडा नं.९(ख)
कि.नं. ५ को जग्गाको दक्षिण र उत्तर बाटो, पूर्व गौचरण पश्चिम कृष्ण बहादुरको घर उत्तर
दक्षिण बाटो यति चार किल्लाभिन्नको लम्बाई हात २५ र चौडाई हात १४ को जग्गा

तत्कालिन भुमि प्रशासन कार्यालय काठमाण्डौ बाट र.नं.१३५३ मिति २०२२/०९/१५ को फाईलेपत्र (राजीनामा) मार्फत पारित गरी खरिद गर्नु भएको र सोहि समय देखि हालसम्म निरन्तर हाम्रो हकभोगमा रही आएको छ। उक्त जग्गा कित्ताकाट गरी हाम्रो नाममा दाखिल खारेज गरी दर्ता समेत गरी पाउँ भनि भएका सम्पूर्ण प्रमाणहरू राखी मिति २०६६/५/१० मा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारमा निवेदन गरेका थियौं। सो निवेदनमा विपक्षी मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारले सबै प्रमाण जाँचबुझ गरी लामो समय सम्म कुनै कारवाही नगरी मिति २०६९/१२/१५ मा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ ख २ बमोजिम उक्त जग्गा पर्ति भएको उल्लेख गर्दै सरकारी जग्गामा व्यक्तिको जग्गा घुसेकोमा दर्ता गर्न नमिल्ने र त्यस्तो विषयमा प्रमाण बुझी इन्साफ गर्ने क्षेत्राधिकार समेत नभएको भन्दै उक्त दर्ता सम्बन्धी कारवाही मिसिल तामेलीमा राख्ने गरी निर्णय गरेको व्यहोरा मिति २०६९।१२।१५ मा नक्कल सारी थाहा भयो। उक्त निर्णय गैर संवैधानिक, गैर कानूनी र कानूनको उचित प्रक्रिया (Due process of Law) विपरित समेत भएको र यस सम्बन्धमा अन्य कुनै वैकल्पिक उपचार समेत नभएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र धारा १०७ समेतका बमोजिम यो निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं। सर्वे नापी हुँदाको बखत जग्गा कित्ता अलगगै कायम हुनु पर्नेमा नापी कार्यालयको भुल त्रुटिले चण्डेश्वरी गा.वि.स.वडा नं.९(ख) कि.नं. ५ को पर्ति जग्गामा समावेश गराई फिल्डबुकमा समेत पर्ति कायम भएको रहेछ। परापूर्वकाल देखि नै उक्त जग्गामा घर समेत बनाई हामीले निरन्तर भोग गरी आएका छौं। सो तथ्य मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको मिति २०६९।११।१९ को सर्जमिन बाट पनि स्थापित छ। उक्त जग्गा साविकको राजिनामा भित्रको निजी जग्गा भएकोमा साविकमा नापिका बखत गरिएको त्रुटिको आधारमा व्यक्तिको वैयक्तिक सम्पति पर्ति वा सरकारी हुन सक्दैन। काठमाण्डौ जिल्ला चण्डेश्वरी गा.वि.स.वडा नं ९(ख) कि.नं. ५ क्षेत्रफल २७-११-० मध्येबाट र.नं.१३५३ मिति २०२२/०९/१५ को फाईलेपत्र(राजीनामा) लिखत बमोजिम दाखिल खारेज भई छुट्टै कित्ता कायम हुनु पर्नेमा दाखिल खारेज गरी लिने हाम्रो पिता मंगलदास श्रेष्ठको मिति २०५०/०१/२५ मा र आमा हेरामाया श्रेष्ठको मिति २०६३/११/१७ मा मृत्यु भईसकेको छ। हकखाने हकदार हामी पाँच भाई छोराहरू रहेका छौं। मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको २(क) बमोजिम उक्त जग्गा जुन सुकै बखत हाम्रो नाममा दाखिल खारेज हुनेमा कुनै विवाद नभएको र दाखिल खारेज

गर्ने कानूनी कर्तव्य मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ बमोजिम विपक्षी मालपोत कार्यालयको हो। सबै प्रमाण र तथ्यहरू एकिन गरी अन्तिममा निर्णय गर्नु पर्ने अवस्थामा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारले पारित लिखतमा उल्लेखित जग्गा कि.नं. ५ भित्र पर्ने देखिएकोले उक्त कि.नं. ५ क्षे.फ.२९-११-० विरह र जोताहा पर्ति उल्लेख भएबाट नेपाल सरकारमा दर्ता भएको देखिन्छ भन्ने आधारमा मिति २०६९/१२/१५ मा तामेलीमा राख्ने निर्णय भएको छ। मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख)२ बमोजिम पर्ति जग्गा सरकारी जग्गाको परिभाषा अन्तर्गत पर्ने देखिन्छ भने व्यक्तिको जग्गा सरकारी जग्गा घुसी नापनक्सा तथा दर्ता भएमा सो जग्गा कित्ताकाट गरी छुटाई दर्ता गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था र यस्तो को व्याख्या, विश्लेषण मूल्यांकन गर्ने अधिकार समेत यस कार्यालयलाई नहुँदा प्रस्तुत माग निवेदन र कारवाही मिसिल तामेली राख्ने भन्ने निर्णय त्रुटिपूर्ण छ। दर्ता तथा दाखिल खारेज गर्ने कानूनी कर्तव्य भएको मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारले आफू समक्ष आएको निवेदनमा दाखिल खारेज हुने या नहुने निर्णय गर्नु पर्नेमा तामेलीमा राख्ने गरी भएको निर्णयले न्यायिक मार्ग नै अवरुद्ध भएकोले विपक्षी मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको उक्त निर्णय बदर गरी पाउँ। उक्त निर्णयले हामी निवेदकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रत्याभुत धारा १२(३) च, धारा १३, धारा १९ र धारा ३२ समेत प्रतिकुल हुँदा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको मिति २०६९/१२/१५ को तामेलीमा राख्ने निर्णय संविधानको धारा ३२ एवम् धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी हामी निवेदकले मालपोत कार्यालयमा गरेको माग दावि बमोजिम मिति २०२२/९/१५ को हाम्रा पिताले प्राप्त गरेको फाछेपत्र (राजिनामा) बमोजिमको जग्गा हाम्रा नाममा दाखिल खारेज गरी दर्ता समेत गरी दिनु भनि विपक्षीका नाममा परमादेश लगायत अन्य उपयुक्त आदेश जारी गरी न्याय पाउँ भन्ने व्यहोराको रामशरण श्रेष्ठ समेतको निवेदनपत्र।

२. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिन भित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।२।२३ को आदेश।

३. प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजार र नापी कार्यालय ढिल्लीबजारका नाममा यस अदालतबाट जारी भएको म्याद सूचना मिति २०७०।२।२७ मा तामेल भएकोमा लिखित जवाफ परेको नदेखिएको।
४. प्रस्तुत विषयसँग सम्बन्धित मिति २०६९।१२।१५ को मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजार, काठमाडौंको मिसिल तामेलीमा राख्ने निर्णयसँग सम्बन्धित सकल फाइल सम्बन्धित मालपोत कार्यालयबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७६।५।२३ को आदेश।

यस अदालतको आदेशः

५. नियमानुसार पेशी सूचीमा चढि पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री टिकाराम भट्टराई र श्री प्रबल शर्माले निवेदकले भुमि प्रशासन कार्यालय काठमाण्डौं बाट र.नं.१३५३ मिति २०२२/०९/१५ को फाछेपत्र (राजीनामा) मार्फत पारित गरी खरिद गरेको र सो समयदेखि घर बनाइ उपभोग गर्दै आएको जग्गा मालपोत कार्यालयको सर्जमित समेतबाट निवेदकको देखिंदा देखिंदै निवेदकको नाममा दर्ता कायम हुने गरी निर्णय हुनुपर्नेमा दर्ता हुने नहुने तर्फ निर्णय नै नगरी तामेलीमा राख्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजारको मिति २०६९।१२।१५ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदरहोस् भनी गर्नु भएको बहस तथा प्रत्यर्थीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री गोकूलबहादुर निरौलाले विवादको जग्गा विरह र जोताहा पर्ति उल्लेख भै नेपाल सरकारका नाममा दर्ता भएको देखिन्छ। यसरी सरकारका नाममा दर्ता देखिएको अवस्थामा मालपोत कार्यालयले सो जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्ने निर्णय गर्न मिल्दैन तसर्थ रिट निवेदन खारेज होस् भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।
६. अव निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी गर्नु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।
७. निर्णयतर्फ विचारगर्दा भुमि प्रशासन कार्यालय काठमाण्डौं बाट र.नं.१३५३ मिति २०२२/०९/१५ को फाछेपत्र (राजीनामा) मार्फत पारित गरी खरिद गरेको जग्गा सो समयदेखि घर बनाइ उपभोग गर्दै आएकोमा दर्ता गरीपाउँ भनी मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजारमा निवेदन दिएकोमा मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजारले सम्पूर्ण प्रमाण बुझी सर्जमित समेतको आधारमा निवेदकको नाममा दर्ता कायम हुने गरी निर्णय हुनुपर्नेमा

निवेदकको देखिँदा देखिँदै दर्ता हुने नहुने तर्फ निर्णय नै नगरी तामेलीमा राख्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको मिति २०६९।१२।१५ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरीपाउँ भन्ने निवेदन जिकीर देखियो। प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालय र नापी कार्यालय डिल्लीबजारले लिखित जवाफ पेश नगरी म्याद गुजारी बसेको पाइयो।

८. निवेदकले दावी गरेको चण्डेश्वरी गा.वि.स. वडा नं.९(ख) कि.नं. ५ को लम्बाई हात २५ र चौडाई हात १४ को जग्गा तात्कालिन भुमि प्रशासन कार्यालय काठमाण्डौं बाट र.नं.१३५३ मिति २०२२/०९/१५ को फाछेपत्र (राजीनामा) मार्फत प्राप्त गरेको र उक्त लिखत कायम नै रहेको देखिन्छ। उक्त जग्गामा पक्की घर बनाएको भन्ने मिसिल संलग्न २०६९।११।१९ को सर्जमिन मुचुल्का तथा नापीको नक्सा ट्रेषबाट समेत देखिन्छ। यसरी निवेदकले फाछेपत्रबाट प्राप्त गरी पक्की घर बनाई भोग गरीरहेको सम्पत्ति नापी हुँदा सार्वजनिक जग्गामा घुसी पर्ति जनिएको कुरा मालपोत कार्यालयको निर्णयबाटै देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा चण्डेश्वरी ९ख कि.नं. ५ भित्र पर्ने र सो कि.नं. ५ को २७-११-० जग्गा विरह र पर्ती जनिई नेपाल सरकारका नाउमा दर्ता भएको देखियो। व्यक्तिको जग्गा सरकारी जग्गामा घुसी नापनक्सा तथा दर्ता भएमा सो जग्गा कित्ताकाट गरी छुट्याई दर्ता गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था नभएको भन्ने कारण जनाई कारवाही मिसिल तामेलीमा राख्ने गरी मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारबाट गरी मिति २०६९।१२।१५ मा निर्णय गरेको देखियो।

९. मालपोत ऐन, २०३४ को व्यवस्था हेर्दा:-

दफा ६ "जग्गाको दर्ता: (१) मालपोत कार्यालयले जिल्लाभित्रको प्रत्येक जग्गा तोकिए बमोजिम दर्ता गरी राख्नेछ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि जग्गाको दर्ता कित्ता खडा गर्दा जग्गा नाप जाँच भएको ठाउँमा सो नाप जाँचबाट तयार भएको जग्गाधनी दर्ता श्रेस्ता बमोजिम र जग्गाधनी दर्ता श्रेस्ता तयार नभएको वा जग्गा नाप जाँच नभएको ठाउँमा आफ्नो कार्यालयमा रहेको लगत वा भूमिसुधार कार्यालय वा अन्य कार्यालयबाट प्राप्त लगत बमोजिम खडा गर्नु पर्नेछ। तर, दर्तावाला मरी वा निजबाट हक हस्तान्तरण भई अरुको हक हुन आएको जग्गामा त्यस्तो हक भएका व्यक्तिको नाउँमा जग्गा दर्ता गर्न मालपोत कार्यालयले आवश्यक भएमा डोर समेत खटाई अद्यावधि लगत खडा गर्नु पर्नेछ।

दफा ८ रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने काम: (१) प्रचलित कानून बमोजिम लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने काम मालपोत कार्यालयले गर्नेछ।

दफा ३२ अदालतलाई भए सरहको अधिकार हुने: यस ऐन अनुसारको काम कारवाई गर्दा बयान लिन, पक्ष झिकाउन, प्रमाण बुझ्ने, कागजपत्र दाखिल गराउने सम्बन्धमा मालपोत कार्यालयको प्रमुखलाई प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम अदालतलाई भए सरहको अधिकार हुनेछ" भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ। यसरी ऐनको व्यवस्था हेर्दा मालपोत कार्यालयलाई जग्गाको नामसारी, दाखिल खारेज गर्ने, लगत कट्टा गर्ने कार्यका साथै प्रमाण बुझ्ने अधिकार भएको देखिन्छ। विवादको रोहमा आफुले बुझ्नेको प्रमाण मुल्यांकन गर्ने अधिकार नहुने भन्ने हुँदैन। यसरी प्रष्ट रूपमा ऐनले उल्लेख गरेको कुरालाई आफ्नो प्रमाणको व्याख्या, विश्लेषण, मुल्याङ्कन गर्ने अधिकार छैन भनी मालपोत कार्यालयले आफ्नो कानून बमोजिम तोकिएको जिम्मेवारीबाट पछि हट्न मिल्दैन।

१०. यस विषयबस्तुसंग सम्बन्धित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तलाई हेर्दा "छुट जग्गादर्ता सम्बन्धमा मुद्दा हेर्ने क्षेत्राधिकार रहेको निकायले सरकारका नाममा दर्ता भएको भन्ने मात्र आधारमा पेश भएका सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी निर्णय गर्न इन्कार गरेको कार्यलाई कानूनअनुकूलको कार्य भनी अर्थ गर्न नमिल्ने।.... कानूनबमोजिम तोकिएको जिम्मेवारी पूरा गर्नु तत् निकायको दायित्वभित्र पर्ने कुरा हो। तर, मालपोत कार्यालय सुनसरीले त्यसरी हकभोग र दर्ताको प्रमाण राखी दिएको निवेदनतर्फ कानूनबमोजिम निर्णय नगरी तामेलीमा राखेको कार्यलाई कानूनबमोजिम भएको कार्य भन्न नमिल्ने।"^१ भनी निवेदक मु.स. गर्ने पर्वतमान श्रेष्ठ विरुद्ध नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद सचिवालय समेत भएको उत्प्रेषण समेतको रिट निवेदनमा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। यसैगरी भुपालबहादुर गुरुङ्ग विरुद्ध नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद सचिवालय समेत भएको दर्ता बदर दर्ता मुद्दामा "सरकार तथा यसका निकायहरूले नगर्नुपर्ने काम गरेको वा गर्नुपर्ने काम नगरेको कारणबाट कसैको हक हितमा नै असर पार्नु वा हक अधिकार खोस्नु न्यायोचित नहुने।.....एकपटक कुनै व्यक्तिका नाममा श्री ५ को सरकारको निकायले नै दाखिल खारेज गरिदिएको जग्गालाई हाल आएर पती सरकारी जग्गा हो भनी भनेको आधारमा पती सरकारी जग्गा मानी व्यक्तिलाई हकाधिकारबाट वञ्चित गर्दा व्यक्तिलाई अपूरणीय क्षति हुन जाने"^२ भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ।

^१ ने.का.प. २०६६ अङ्क १ निर्णय नं. ८०५१

^२ ने.का.प. २०७४ अङ्क १० निर्णय नं. ९८९४

११. दर्ता सम्बन्धी कारवाही र निर्णय गर्ने कर्तव्य र जिम्मेवारी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ६, ८ समेतका कानून बमोजिम सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको देखिन्छ। जग्गा पर्ती जनिई नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको अवस्था भई सो दर्ता बदर वा कित्ताकाट सम्बन्धमा कुनै तालुक निकाय वा पदाधिकारीबाट स्वीकृति लिनुपर्ने रहेछ भने पनि सो बमोजिमको प्रकृया पुरा गर्ने जिम्मेवारी समेत सोही कार्यालयमा रहन्छ। निवेदन मागबमोजिम जग्गा दर्ता हुने प्रकृतिको हो, होइन? प्रमाण बुझी यो आधार कारणबाट दर्ता हुने अथवा नहुने भनी निर्णय हुनु पर्नेमा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारबाट व्यक्तिको जग्गा सरकारी जग्गा घुसी नापनक्सा तथा दर्ता भएमा सो जग्गा कित्ता काट गरी छुट्याई दर्ता गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था र यस्तो विषयमा प्रमाणको व्याख्या विश्लेषण मूल्याङ्कन गर्ने क्षेत्राधिकार समेत यस कार्यालयलाई नहुँदा प्रस्तुत निवेदन तामेलीमा राख्ने भनी आदेश भएको पाइयो। आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको कार्यलाई यो वा त्यो बहानामा सरकारी निकायले आफ्नो काम कर्तव्यबाट विमुख हुन मिल्दैन। निवेदन माग बमोजिम हुने नहुने भनी कानून बमोजिम आवश्यक निर्णय दिनु आवश्यक हुन्छ।

१२. यसर्थ, माथी उल्लेखित आधार कारणबाट मिति २०६९।१२।१५ को मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको तामेली राख्ने गरी भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ। अब जे जो बुझनुपर्छ बुझी आवश्यक प्रकृया पुरा गरी निवेदकका नाममा जग्गा नामसारी दाखिल दर्ता हुने वा नहुने सम्बन्धमा कानून बमोजिम निर्णय गर्नु भनी प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु। प्रस्तुत आदेश विद्युतिय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी, प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- रूद्रप्रसाद अर्याल

कम्प्युटर अपरेटर:- मन्दिरा रानाभाट

इति संवत् २०७८ साल भाद्र २७ गते रोज १ शुभम्.....।